

HALLGATÓI MUNKAVÁLLALÁS ÉS INTÉZMÉNYI TÁRSADALMI TŐKE HATÁSOK

Szócs Andor, *szocs.andor.phd@gmail.com*

Debreceni Egyetem

1. Elméleti megközelítések

Tanulmányunkban kísérletet teszünk arra, hogy a nemzetközi oktatáskutatói szakirodalomra támaszkodva bemutassuk a felsőoktatásban tanuló fiatalok tanulás melletti munkavállalásáról korábban kialakult és folyamatosan változó képet az elmúlt harminc évtől napjainkig, törekedve a legfontosabb időbeliségi és megközelítési mérföldkövek felnagyítására a kutatási területen. Ugyanakkor betekintést nyerhetünk egy országosan jelentős felsőoktatási intézmény nappali tagozatos, rendszeres fizetett munkavállalásban érintett hallgatóinak társadalmi tőke ellátottságába, intézményi beágyazódásuk egyik fontos aspektusába.

A felsőoktatás-kutatások egyik dilemmát okozó és ezáltal ellentmondásokat generáló területe a nappali tagozatos tanulmányokat folytató hallgatók tanulás melletti munkavállalása (*Tinto* 1993; *Pascarella* 1994; *Curtis & Williams* 2002; *NCES*¹⁸ 1998; 2020; *OECD*¹⁹ 2017; 2020). Egyes amerikai (*HERI*²⁰) és brit (*CHERI*²¹) egyetemi kutatóközpontok, illetve elődeik már a huszadik század második felében felismerték, hogy a modern piacgazdaság egyik hozadékaként felértékelődő magántulajdon növelésének ideája következtében, a fogyasztói szokások felértékelődése és az életszínvonal növelésére irányuló tendenciák eredményeképpen, nem utolsósorban a munkaerőpiaci átalakulások igényeihez igazodva, a hallgatói munkavállalás elterjedésével és annak jellemzőivel érdemes foglalkozni.

¹⁸ National Center for Educational Statistics (NCES) - Nemzeti Oktatási Statisztikai Központ Washingtonban, elsődleges jelentőségű szervezet az Egyesült Államokban az oktatással kapcsolatos adatok gyűjtése és elemzése kapcsán. <https://nces.ed.gov/>

¹⁹ Az Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD) - Nemzetközi Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet, aminek fő célja a jólét és egyenlőség elősegítése. <https://www.oecd.org/about/>

²⁰ Higher Education Research Institute (HERI) – Felsőoktatási Kutató Intézet, ami az 1966-ban alapítottak Los Angelesben, kb. 1900 intézményt, 15 millió hallgatót vizsgált azóta. <https://heri.ucla.edu/>

²¹ Center for Higher Education Research and Information (CHERI) - A Felsőoktatás Kutatási és Információs Központ 1992 óta működik az Egyesült Királyságban, Londonban.

Bean & Metzner (1985) és Tinto (1993) elsők között különböztették meg a tradicionális és nem tradicionális viselkedési mintákat követő fiatalokat, felismerve általánosságban, hogy az intézményi hatások is különbözőek a nem tradicionális szokások mentén, és hagyományos minták alapján élő fiatalok között. Míg Beanék inkább a hallgatók karakterisztikájára fókuszált, Tinto (1993) modelljében mindkét tényezőre, a hallgatókra és az intézményre egyaránt figyelt, és azt vizsgálta hogyan illeszkedik az egyik a másikhoz. A Tinto-modell fókuszában a társadalmi és egyetemi interakciók jelennek meg, továbbá a belső campus-közösségek integratív jellege. Felismerte, hogy amikor az egyetemi és a társadalmi rendszer gyenge, a hallgatókat a felsőoktatási jelenlétből való lemorzsolódás veszélye fenyegeti. A nem állami intézményeknél figyelte meg, hogy a közösség és a társadalmi rendszer behatárolja a hallgatók elkötelezettségét. Ilyen kontextusban a hallgatói munkavállalás fenyegetettséget reprezentál nála. Astin (1993) ezt megerősítve fogalmazta meg a hallgatói beágyazottságot befolyásoló tényezők különbözőségeit a campuson belül (*on-campus*) és campuson kívül (*off-campus*) dolgozó fiatalok körében: előbbi pozitív hatást gyakorol az egyénre és integráló hatást fejt ki, utóbbi nála negatív tulajdonságokkal van felruházva. A tintoi modell tovább megy, megállapítva, hogy a hallgatói munkavállalás csökkenti a hallgatótársakkal, az egyetemmel, illetve a más egyetemi közösségekhez való tartozás valószínűségét, azon túl, hogy korlátozza a hallgatók szabadidejét és energiáját, összességében rontja a tanulmányi eredményességet, nem utolsósorban pedig növeli a lemorzsolódás kockázatát.

A kilencvenes évek közepéig az intézményi kutatások fókuszában a hallgatók egyetemi campusba történő integrációja és közösségi megtartása állt elsősorban, a tanulás melletti munkavállalás tehát ebbe a kutatási mederbe simult bele. Ezek a kutatások vizsgálták ugyanakkor a nem tradicionális attitűdök intézményi karakterisztikáit is. A kutatási terület első mérföldkövét tehát az intézményi beágyazódás és lemorzsolódás problematikája jelentette.

A kilencvenes évek közepétől az ilyen típusú felsőoktatás kutatások érdeklődése áttérrelődött a hallgatói munkavállalás okainak feltárására is, amelyek között átfogó, sokrétű eredményeket tártak fel például a brit szigetországokban megvalósult kutatások. A munkavállalási okok között magyarázó változóként említik a szülők szocio-etnikai státuszát, a család-típusok különbözőségeit, a tanulmányi évet, diákhitel meglétét / nem létét, többségében a gazdasági tőke hiányával hozva összefüggésbe a hallgatói munkavállalást (*Barke 2000; Callender 2001*), felhangosítva, hogy a magasabb társadalmi osztályokból származó fiatalok munkavállalási kedve is látványos növekedést mutat (*Hunt 2002*), kiemelve, hogy a magas iskolai végzettségű szülők gyermekeinél gyakoribb a munkavállalás előfordulása, mint az ellenkező családi háttérből érkező fiataloknál (*Metcalfe 2001*), aminek okai a többlet kulturális- és társadalmi tőkében gyökereznek. Ez

tehát újabb állomást jelentett a hallgatói munkavállalás okainak és jelentőségének feltárásában.

A kilencvenes évek második felének újszerű jellemzője, hogy egyre inkább megjelennek a nemzetközi szakirodalomban a hallgatói munkavállalás pozitív aspektusai, egyesek pozitív hatásokkal járó belekényszerülésként (Lucas & Ralston 1997), más tanulmányi finanszírozást elősegítő kényszerként említi (Wolbers 2003), aminek hatásai a wolbersi értelmezésben nemcsak a hallgatók, de a munkáltatók számára is jó megtérülést tud biztosítani azáltal, hogy a hallgatók rugalmas munkavállalók, és rövid időtartamú munkára nagyobb valószínűséggel jelentkeznek. Smith - Taylor (1999) szerint a hallgatók a munkavállalás által inkorporált tudást és képességeket szereznek meg, Hunt (2002) annak adósságelkerülő funkcióját emeli ki, Curtis - Williams (2002) pedig későbbi elhelyezkedést elősegítő előny-tényezőként veszi számba. Azok a hallgatók, akiknek kapcsolódott tanulmányaikhoz a munka, az elméleti tudás gyakorlatban történő alkalmazásának előnyeit emelték ki a munkapiac működésének jobb megértése mellett.

Az ezredfordulót követően egyre inkább előtérbe került a hallgatói munkavállalás és a munkaerőpiacra történő átlépés közötti kapcsolat feltárása. Teichler & Jahr (2001), de Teichler (2003; 2006) és Rivza & Teichler (2007) is kiemeli, hogy a felsőoktatás és munkaerőpiac relációjában a legfontosabb kérdés nem a tanulmányok alatti, hanem a tanulmányok utáni elhelyezkedés kérdésköre. Ugyanakkor Teichlerék nem vetik el a hallgatói munkavállalás növekvő tendenciájának jelentőségét: az egyetem, mint munkaerőpiaci átmenetet képező és elősegítő intézmény szerepe jelentős ebben az átmenetben, ugyanis a diplomaszerzés mellett biztosítani kell az ún. előkészítő fázisokat a hallgatók későbbi gördülékeny és stabil elhelyezkedése kapcsán a különböző kompetenciaszerzési lehetőségek, multidiszciplináris és nemzetközi készségek biztosításával (csereprogramok, karrierirodák szerepe a mobilitás elősegítése érdekében).

Az elmúlt néhány évben a nemzetközi szakirodalomban egyre inkább felerősödni látszik a fiatalok tanulás melletti munkavállalásának jelentősége, a munkaerőpiaci szabályozások, törvények a korábbiaktól eltérően egyre rugalmasabban teszik lehetővé a fiatalok munkavállalását²². Neyt és társai (2010) az egyensúly fontosságát emelik ki a hallgatói munkavállalás tekintetében: ha megfelelő az egyensúly, akkor a tanulás melletti munka nem gátja más szabadidős elfoglaltságoknak. Brennan és társai (2009) e tekintetben a személyes fejlődést (*personal development*) emelik ki, Pryor és társai (2012) egy újfajta empátia alapú hallgatói attitűdről számolnak be, amely során a fiatalok egyre inkább szüleik

²² Lásd nemzetközi szinten www.europa.eu, hazai szinten 2012. évi I. törvény a Munka Törvénykönyvéről

segítségére sietnek a tanulmányokkal összefüggő költségek előteremtésében. Quintini (2015) a tanulás és munka kombinációját kiemelt fontosságúnak tartja a munkaerőpiacon történő zökkenőmentes és rövid időn belüli későbbi elhelyezkedés érdekében, amihez közel áll Neyt és társainak (2018), illetve Pastore & Zimmermann (2019) eredményei, miszerint a tanulás melletti munka növeli a későbbi munkaerőpiaci elhelyezkedési esélyeket, elősegítve az intragenerációs mobilitást azáltal, hogy tapasztalatot ad, (munkára és közösségi normákra) szocializál, segíti a munkaértékek fejlődését, a pénzhez való egyéni viszonyulást és felelősséget, a pozitív jövőképet az időközben inkorporált kulturális és kapcsolati tőkén keresztül. Sanaullah (2018) a fiatalokat a jövő munkaerőpiacával azonosítja, utalva arra, hogy a körülöttünk lévő világ drasztikus változásokon, úgynevezett megatrendeken megy át, aminek kimenetele fiataljaink készségein múlhat a jövőben.

A felsőoktatásban tanuló, főként nappali tagozatos fiatalok tanulmányok mellett folytatott munkavállalását átfogóan érintik a nemzetközi együttműködések alapuló oktatáskutató és fejlesztési szervezetek felmérései is (OECD 2008; 2012; 2017; NCES 1998; 2020), amelyek rögzítik, hogy a felsőoktatásban tanuló fiatalok körülbelül fele érintett a tanulás melletti fizetett munkában, megállapítva annak alacsony volumenű előfordulását, ugyanakkor sürgetve a téma intenzívebb mértékben történő kutatását. Ezek a jelentések a hallgatói munkavállalás mindkét aspektusára, annak pozitív és negatív hozadékaira is kitérnek, okait összefüggésbe hozzák nemcsak a gazdasági tőkeszerzés növekvő igényével / szükségletével, de az életszínvonal növelésének egyéni szándékával, továbbá kapcsolatbővítési indíttatással, és végül a demográfiai mutatók változásaival is (*öregedő társadalmak*), amire álláspontjuk szerint időben megoldást kell találniuk az érintett társadalmak munkaerőpiacainak.

A hallgatói fizetett munkavállalás kutatásának történetiségébe és változó megközelítéseibe történt betekintés után fontos szempontként tekintünk annak felsőoktatási intézménybe való beágyazódásába, szűkebb értelemben annak egyik területébe, a hallgatók intézményi társadalmi tőkeellátottságába, amire feltételezésünk szerint hatással van a fiatalok munkavállalása, ahogy munkavállalási szokásaikra is visszahat az intézményi kontextus, annak társadalmi tőkét biztosító közege.

Bár a társadalmi tőke mérése az OECD (2001) szerint nincs kész állapotban, mégis többen kísérletet tettek a mérés során dilemmát okozó válaszadói szubjektivitás szempontján túllépve mind a nemzetközi (Coleman 1990; Bourdieu 1999; Fukuyama 1999; 2007; Putnam 2000; Wellman 2001; Dudwick és társai 2006) mind hazai szinten (Angelusz-Tardos 1991; 1998; Utasi 1991; Sik 1994; Lengyel 1998; Pusztai 2009; 2013; 2015; Kovách 2016), miután a mérési módszerek és szempontok széleskörben elfogadottá váltak (*társadalmi hálózatok, bizalom mértéke, együttműködés*

és kollektív cselekvés, információáramlás, társadalmi kohézió, érdekérvényesítő képesség).

Magyarországon az Észak-alföldi régióban a legjelentősebb „iskola – társadalmi tőke” viszonyával foglalkozó kutatások eredményei kiemelik a társadalmi tőke kulturális tőke birtoklása melletti jelentőségét például a továbbtanulási tervek alakulásában (Pusztai & Verdes 2002), a társadalmi tőke birtoklásának eltérő arányait és minőségbeli különbségeit, amelyek hatásai nemcsak a középiskolai, de az egyetemi pályafutásra is kiterjednek (Pusztai 2004; 2005; 2009). Fényes & Pusztai (2004) egyetemistákra vonatkoztatva továbbá kiemeli, hogy az alacsony tőkeellátottságú hallgatók körében jelentős hatással vannak a különböző közösségek, mint erőforrást biztosító csoportok mind a társadalmi, mind a kulturális tőkeszerzés vonatkozásában. A felsőoktatási intézmények pedagógiai munkásságának egyik eredményes hatásaként említi Pusztai (2013) az intézményi kontextus munkára felkészítő, munkaattitűd-formáló szerepét, sugallva, hogy a hallgatói munkavállalás nem csupán a gazdasági tőke hiányával hozható összefüggésbe, de társadalmi tőke igényeket is fellelhetünk benne. Újabb eredményei szerint (Pusztai 2015) a hallgatókra nagyobb hatással van saját társadalmi hálózatuk (emberi kapcsolataik), mint a meritokrácia láthatatlan keze. Nemzetközi kutatási eredményei alapján (amelyek főként közép- és kelet Európára terjednek ki) a felsőoktatási intézmények egy újfajta lehetséges erőforrását, a campusok társadalmi tőkéje (*campus social capital*) fogalmat vezeti elő, ezáltal is bővítve a hallgatók tanulással összefüggő sikereivel és az intézményi környezettel kapcsolatos kutatói eredményeket és szakirodalmat.

2. Empirikus eredmények²³

Mielőtt leírnánk hipotézisünket röviden bemutatjuk mit értünk alatta, milyen kutatói megállapítások állnak mögötte. Tinto (1993) arra figyelmeztet, hogy a munkavállalás nem csak a fiatalok egyetemi tanulmányainak idejét határolja be, de számos más lehetőséget is korlátoz a hallgatók számára, csökkentve a hallgatói integráció esélyeit. Úgy véli, a hallgatói munkavégzés nem csak korlátozza szabadidejüket és energiájukat, de csökkenti a lehetőségeket is a társaikkal és az egyetemmel folytatott kapcsolatokban, illetve más egyetemi közösségekben. A hallgatói

²³ A kutatás adatai: „Higher Education for Social Cohesion - Cooperative Research and Development in a Cross-border Area” (2011-2012). Kutatásvezető: Kozma Tamás. Lásd bővebben: <http://unideb.mskszmsz.hu/hu>

A „HERD 2012” Partium történelmi térségre kiterjedő kutatás Debreceni Egyetem hallgatóira vonatkozó adatait elemezzük (N= 1118). A kutatás három ország kilenc felsőoktatási intézményére terjedt ki, papír alapú survey módszerrel valósult meg nappali tagozatos hallgatók körében. Keresztmetszeti, rétegzett, karonként reprezentatív kutatás.

munkavállalást egyesek lehetséges csapdaként is említik, ami a társadalmi aktivitások csökkenésében is megnyilvánulhat (Eichorst 2014).

Hipotézisünkben több kutató – Coleman, Putnam, Pusztai – hasonló, egybefüggő megállapításából indulunk ki, amely szerint a közösségi / intézményi kötések erősítik a társadalmi tőkét, az intézményi kötés ugyanakkor nemcsak kapcsolatot, de más pozitív hatásokat is okoz. Ezek az intézményi hatások tetten érhetőek a hallgatói szocializáció folyamatában is, amit több regionális felsőoktatáskutatási eredmény is megerősít (Pusztai 2009; 2013; Szabó 2012; Bocsi & Ceglédi 2016; Ceglédi 2018). A „hálózatok” (család, barátok, csoporttársak, egyetem (campus-ban való lét), egyetemi oktatók, közösségek, bizalom, tagságok, aktivitások) meglátásunk szerint hatással vannak a tanév közben, rendszeresen fizetett munkát vállaló nappali tagozatos hallgatókra, ugyanakkor a hallgatói munkavállalásnak is van mindezekre hatása / visszahatása.

Bár Tinto szerint a munkát vállaló hallgató kevésbé integrált, kevesebb egyetemen belüli kapcsolata van, mégis feltételezzük, hogy ez időközben – a bologna folyamat által és az elmúlt két évtized során megváltozott munkaerőpiaci igények, amelyekhez egyre inkább idomulni látszanak a hallgatói attitűdök is (lásd növekvő munkavállalási kedv), – részben vagy egészben megváltozott.

2.1 Hipotézis

Azt feltételezzük, hogy a tanulás mellett munkát vállaló hallgatók közösségi / társadalmi aktivitása alacsonyabb, mint a többi hallgatóé (Astin 1993; Tinto 1993; Teichler 2009; Eichorst 2014), ugyanakkor az egyes intézményi társadalmi tőke ismérvek (baráti, hallgatói, oktatói kapcsolatok, bizalom, intézményen belüli aktivitás) magasabb arányban jellemzik a tanév közben, rendszeres fizetett munkában érintett hallgatókat, mint az alkalmasszerűen, vagy fizetett munkát nem végző hallgatókat, mivel a közösségi kötések erősítik a társadalmi tőkét (Coleman 1994; 1998; Pusztai 2004; 2009; 2013).

2.2 Elemzési módszerek

Coleman (1990) és Fukuyama (1999) nyomán a társadalmi tőke összetevőit a *társas kapcsolatok*, a *bizalom/elégedettség* és az *aktivitások* (részvétel) szempontjai mentén mértük. A társadalmi tőkehatások vonatkozásában először kereszttablás elemzést végeztünk a tanulás mellett munkát vállaló hallgatók és a hallgatótársaikkal való kapcsolatuk vonatkozásában, szervezeti tagságuk kiterjedtsége és mindennapi aktivitásuk kapcsán. Ezt követően a társadalmi tőkéhez kapcsolódó változókat kategorizáltuk, csoportokra bontottuk (1. hallgatókkal való kapcsolat, 2. barátokkal való

kapcsolat intézményen belül²⁴ 3. barátokkal való kapcsolat intézményen kívül, 4. oktatókkal való kapcsolat, 5. szülőkkel való kapcsolat, 6. intézményen belüli aktivitás, 7. intézmény iránti bizalom²⁵, 8. elégedettség az intézménnyel, 9. aktivitás (szervezeti tagság), majd összevont, index változókat hoztunk létre. Végül egyszempontos varianciaanalízissel (skálás és összehasonlító átlagszámítással) vizsgáltuk a különböző társas kapcsolatok, a bizalom és az aktivitások relációját nemek tekintetében és tanév közbeni rendszeres munkavállalással²⁶.

2.3 Hipotézis ellenőrzés

Aktivitás

Aktivitás szempontjából (minden hallgató, N= 1118) azt találtuk, hogy például egyetemi sportrendezvényeken való hallgatói részvétel közel 80%-ban a „ritkábban” kategóriába esik, mintegy 7%-uk vesz részt heti egyszer ilyen alkalmakon, de havonta is csak 12%-uk.

Hasonlóan a hétköznapi kulturális kikapcsolódást nyújtó alkalmakat is alacsony arány jellemzi (színház havonta egyszer 6%, ez évente egyszer-kétszer jellemző inkább; moziba járás havonta egyszer 13,2%, inkább háromhavonta 24,3% és évente egy-két alkalommal jellemző 32,7%; múzeumokba, kiállításokra járás évente egy-két alkalommal jellemző 54%, havonta 4,5%; hangversenyen való részvétel hetente és havonta alig 2,2%-3,1%). Egyedül a könyvtárba járás arányai mutatnak (érthető okokból) magasabb aktivitási arányokat: hetente a hallgatók 31,5%-a, havonta 25%-a, háromhavonta 17,2%-a, évente egy-két alkalommal 16,5% -a jár könyvtárba, 7,1%-uk pedig soha.

Tagság

A kulturális csoportokba való bekapcsolódás (tagság) aránya campusokon belül 3,7%, egyetemen kívül 10,5%-ot mutat, és a kérdezettek 54,8%-a nem is kíván semmilyen kulturális csoport (művészeti kör, tánckör, zenekar, énekkar stb.) tagja lenni. Ugyanakkor azok száma is

²⁴ A kutatás kérdőíve egyértelműen különválasztja a „hallgatótársakra” és a „barátokra” vonatkozó kérdéseket, ugyanakkor ezek hallgatói, szubjektív értelmezése valamelyest torzíthat eredményeinken. Véleményünk szerint ugyanakkor feltételezhető, hogy a „hallgatótárs” nem ugyanazt jelenti számukra, mint a „barátok”.

²⁵ Az „intézmény iránti bizalom” társadalmi tőkeindexbe tartozik az egyetemi és kari vezetőség, tanárok, adminisztrátorok, hallgatótársak, egyetemi és kari hallgatói önkormányzat.

²⁶ Elemzésünkben a terjedelmi korlátok okán nem szemléltetjük a kereszt táblás eredményeket, szövegesen röviden foglaljuk össze ezeket az eredményeket.

figyelemreméltó, akik a társadalmi tőke alacsony mutatója miatt nem tagok, de szeretnének azzá válni (28,6%).

A hagyományörző csoporttagság aligha jellemzi a hallgatókat általában véve (egyetemen belül mindössze 14 fő, 1,4%; egyetemen kívül 44 fő, 4,3%), azonban ezen a ponton újszerű eredményre találtunk: A 44 fős egyetemhez nem kapcsolódó hagyományörző csoporttag mintegy egyharmada (32%) tanév közbeni rendszeres munkavállalásban érintett hallgató, ami arra enged következtetni, hogy a hagyományörző csoportok tagjai körében az emberi kapcsolatok sokszínűsége és széleskörűsége fedezhető fel.

Tudományos körnek, szakmai egyesületeknek szintén kevés hallgató tagja (7,3%), de a sportegyesület / sportklub jellegű csoporttagság (12,5%) és a szurkolói körben való tagság (8,5%) is alacsony mértékű. Hasonlóan az előbbiekhöz kismértékben jellemzi a Debreceni Egyetem kutatási mintába került hallgatóit minden egyéb szervezeti tagság is (jótékonyági szervezet, környezetvédelmi, állatvédelmi, érdekvédelmi tagság, kutatócsoport tagság, tehetséggondozó program, szakkollégiumi tagság, hobbicsoportok, politikai, egyesületi tagság is egységesen 2-9% között arányban jellemzi a hallgatókat). Ahogy az elemzés elején említettük az „inaktivitás” jegyei a teljes hallgatói mintán belül a munkavállalásban érintett hallgatóknál még nyomatékosabban manifesztálódik.

Tanév közbeni munkavállalás kapcsán csak egy szignifikáns kapcsolatra leltünk, a politikai csoport, vagy egyesületi tagsághoz való tartozás jellemzi a rendszeresen munkát vállaló hallgatókat, ez egyetemen kívüli kapcsolódási pontot jelent. Azonban, ha figyelembe vesszük, hogy mindösszesen 38 hallgató tagja politikai, vagy érdekvédelmi szervezetnek, egyesületnek, úgy a rendszeres munkavállalásban érintettek a válaszadók 20%-át teszik ki, ami (bár alacsony a mintaelemszám) figyelemreméltó adat. A szakkollégiumi tagság elsősorban az alkalmasszerűen dolgozó hallgatókat jellemzi, de a rendszeres munkavállalásban érintettek körében is előforduló, egyetemen kívüli kapcsolatokat feltételez, és szintén az áthidaló, azaz összekötő funkciót tölti be a hallgatók mindennapjaiban. A minta egészét tekintve szakkollégiumi tagsággal összesen 80 hallgató rendelkezik, ennek 20%-a érintett szünidei, alkalmasszerű munkavállalásban, és 11,2%-a szünidei, rendszeres fizetett munkavállalásban. Ez is megerősíti következtetéseinket, miszerint ennek a szervezeti típusnak is pozitív hatása van a munkavállalásra, a tudatos jövőtervezés segítésére.

Varianciaanalízis

Következő elemzési lépésként a társadalmi tőkéhez kapcsolódó változókat kategorizáltuk, csoportokra bontottuk (1. hallgatókkal való kapcsolat, 2.

barátokkal való kapcsolat intézményen belül 3. barátok intézményen kívül, 4. oktatókkal való kapcsolat, 5. szülőkkel való kapcsolat, 6. intézményen belüli aktivitás, 7. intézmény iránti bizalom, 8. elégedettség az intézménnyel, 9. aktivitás (szervezeti tagság), majd összevont, új index változókat hoztunk létre. Az újrakódolás során a nominális változókat (hallgatói munkavállalás, nem) bináris értékkel illettük, (ahol 0 = nem dolgozik, vagy alkalmászerűen dolgozik, 1: rendszeresen, 0 = lány, 1 = fiú), az ordinális változók kapcsán többnyire megtartottuk a páros (1-4) és páratlan (1-5) számú Likert skálákat. Ezt követően a társadalmi tőkeváltozókat új, összevont indexváltozókká alakítottuk, és egyszempontos varianciaanalízissel (skálás és összehasonlító átlagszámítással), ANOVA teszt alkalmazásával elemeztük a különböző társas kapcsolatok, a bizalom és az aktivitások relációját a tanév közbeni rendszeres munkavállalással. A képzett indexek leíró statisztikájából láthatjuk az adatsor legkisebb és legnagyobb értékét, az értékek számítani átlagát és a szórást, ami azt mutatja meg, hogy értékeink átlagosan mennyivel térnek el adatsorunk átlagától (1. táblázat):

1. táblázat Társadalmi tőkeindexek leíró statisztikája

Leíró statisztika					
Társadalmi tőke indexek	<i>N</i>	<i>Minimum</i>	<i>Maximum</i>	<i>Átlag</i>	<i>Szórás</i>
<i>Kapcsolat hallgatókkal</i>	1070	0,00	9,00	5,0000	1,95219
<i>Kapcsolat barátokkal intézményen belül</i>	1029	0,00	9,00	7,5053	1,92849
<i>Kapcsolat barátokkal intézményen kívül</i>	1038	0,00	8,00	6,6975	1,86140
<i>Kapcsolat oktatókkal</i>	1044	0,00	9,00	2,4971	2,49621
<i>Kapcsolat szülőkkel</i>	1055	11,00	44,00	33,6483	5,58160
<i>Intézményen belüli aktivitások</i>	1019	16,00	64,00	32,8822	6,90632
<i>Intézmény iránti bizalom</i>	1052	7,00	35,00	23,5000	5,38852
<i>Intézménnyel való elégedettség</i>	961	0,00	21,00	12,8096	5,02930
<i>Társadalmi aktivitás (részvétel)</i>	861	0,00	22,00	3,3499	3,40893

Forrás: HERD adatbázis; saját szerkesztés

Nemek közötti különbségek tekintetében csupán egy társadalmi tőkeindex vonatkozásában találtunk szignifikáns eltérést: *szülőkkel való kapcsolat*

szempontjából, amiből arra lehet következtetni, hogy átlagosan a lányok közvetlenebb, jobb minőségű kapcsolatot ápolnak szüleikkel, mint a fiúk.

A *hallgatói munkavállalásra vonatkozó eredmények* szignifikáns különbséget mutatnak több esetben is a tanév közben rendszeresen fizetett munkát vállaló és azt csak alkalmoszerűen, vagy egyáltalán nem vállaló hallgatók társadalmi tőke mutatóiban (2. táblázat). Láthatjuk, hogy a *hallgatókkal való kapcsolatlétesítés-kapcsolat-együttműködés* a rendszeresen dolgozó hallgatók csoportját magasabb arányban jellemzi a nem, vagy csak alkalmoszerűen dolgozókhoz képest, ugyanakkor utóbbiakhoz képest szignifikánsan *magasabb a dolgozók körében az intézményen belüli barátok száma*. A két utóbbi eredmény mögött két eltérő okot feltételezünk: 1. lehetséges, hogy a munkavállalás során szerzett interperszonális kommunikációs és kezdeményezési készségek a rendszeresen dolgozó hallgatóknál magasabb szinten vannak, mint akik nem dolgoznak; 2. lehetséges, hogy a dolgozó hallgatóknak ez egy közös attitűd-ismérvük, ami nem függ össze a hallgatói munkavállalással. A *barátokkal való intézményen belüli és kívüli kapcsolat(ok)* vonatkozásában nagymértékű hasonlóságot fedezhetünk fel, és az is jól kiviláglik, hogy mindkét csoportra magas átlagban jellemző a barátokkal való rendelkezés, a campusokon belül és azon kívül is.

2. táblázat Hallgatói munkavállalás és társadalmi tőke kapcsolata 1.

Hallgatói munkavállalás		Kapcsolat hallgatókkal $p=0,043$	Kapcsolat barátokkal intézményen belül $p=0,24$	Kapcsolat barátokkal intézményen kívül	Kapcsolat oktatókkal
nem dolgozik	átlag	4,9034	7,4494	6,6628	2,4248
	N	621	603	605	612
	szórás	1,95027	1,94663	1,93145	2,49502
dolgozik	átlag	5,1652	7,7389	6,8077	2,6765
	N	351	337	338	340
	szórás	1,90819	1,75172	1,71267	2,52446
összesen	átlag	4,9979	7,5532	6,7147	2,5147
	N	972	940	943	952
	szórás	1,93828	1,88327	1,85638	2,50715

Forrás: HERD adatbázis; saját szerkesztés

Az intézményen kívüli barátok száma és az oktatókkal fennálló kapcsolat nem mutat ugyan szignifikáns eltérést a két hallgatói csoport között, mégis észrevehetően a fizetett munkában rendszeresen érintetteket találtuk magasabb arányban mindkét index esetében. Hozzá kell tennünk, hogy mindkét hallgatói csoportra magas átlagban jellemző az intézményen kívüli barátok megléte, de magasabb a dolgozó hallgatóknál. Ugyanígy, az oktatókkal való kapcsolat átlaga itt is alacsonynak mondható összességében, de észrevehetően magasabb a rendszeresen dolgozó hallgatók átlaga, amivel a leíró statisztikai adatok átlagát is meghaladják. Ennek okát abban látjuk, hogy vélhetően többen hiányoznak az órákról a nem dolgozókhoz képest, ez pedig átlagban nagyobb kapcsolatfelvételi intenzitásra ösztönzi őket tanáraikkal. A nemi eltérésekre utalva fentebb olvashattuk, hogy a lányokra magasabb arányban jellemző a *szülőkkel való jó kapcsolat*. A munkavállalásra vonatkozóan az adatok azonban azt mutatják (3. táblázat), hogy a nem dolgozó hallgatók bensőségesebb kapcsolatban vannak szüleikkel, de legalább is többen kommunikálnak egymással, és több közös programon vesznek részt. Az *intézményen belüli aktivitás* (főként órákon, órák kapcsán) tekintetében azonban fordított a helyzet: szignifikánsan magasabb a fizetett munkában érintett hallgatók körében, aminek a fentebb már vázolt okait feltételezzük.

3. táblázat Hallgatói munkavállalás és társadalmi tőke kapcsolata 2.

Hallgatói munkavállalás		Kapcsolat szülőkkel $p=0,014$	Intézményen belüli aktivitás $p=0,004$	Intézmény iránti bizalom $p=0,012$	Intézménnyel való elégedettség	Társadalmi aktivitás
nem dolgozik	átlag	33,7165	32,6983	23,4471	12,7950	3,3957
	N	829	802	5,35813	561	513
	szórás	5,40893	6,76786	832	4,97376	3,38559
dolgozik	átlag	32,4861	34,6769	24,7381	13,3548	3,4951
	N	144	130	5,36534	310	307
	szórás	6,07412	7,73517	126	4,98118	3,42747
összesen	átlag	33,5344	32,9742	23,6169	12,9943	3,4329
	N	973	932	958	871	820
	szórás	5,52641	6,94039	5,37404	4,98076	3,39958

Forrás: HERD adatbázis; saját szerkesztés

Az intézmény iránti bizalom (vezetők, oktatók, hallgatók) is a fizetett munkában érintett hallgatókra szignifikáns, azaz őket jobban jellemzi.

Ennek okát az ismeretségek, azaz a kapcsolati háló bővítésének nagyobb igényében, illetve a diákmunkában rendszeresen részt vevők vélt speciális attitűd-típusában látjuk.

Eredményeink megerősítik Fényes (2010) és Pusztai (2013) témánkhoz közel álló konzekvenciáit, amely során kiemeli, hogy a hallgatói munkavállalás nem csupán a gazdasági tőke hiányával hozható összefüggésbe, de társadalmi tőke igényeket is fellelhetünk. A társadalmi tőkeindexek adataiból a Debreceni Egyetem campusainak pozitív, integráló hatásaira is következtethetünk, amit Pusztai (2015) intézményi kontextusokra vonatkozó kutatási eredményeiben újfajta erőforrásként, a campus társadalmi tőkéjeként azonosít. Végül, az egyetem, mint emberi tőke termelő és társadalmi tőkét áthagyományozó intézményt is összekapcsoló kapcsolatnak minősítjük. Erre vonatkozóan elsősorban Pusztai (2009, 2013) nyomán és a bemutatott változók adataiból következtethetünk, amelyek azt mutatják, hogy a barátságok létrejöttére pozitív hatással van a „Campus-lét” és még a kevés szabadidővel rendelkező, tanulás mellett rendszeresen munkát vállaló hallgatók között is élő kapcsolatok állnak fenn (lásd barátságok létrejötte, hallgatók véleménykérdése diákmunkában érintett hallgatóktól, karrierirodák, hallgatói önkormányzat).

Összefoglalás

A tanulás mellett fizetett munkát vállaló hallgatókra vonatkozó empirikus irodalom tele van ellentmondásokkal és egyetértő hasonlóságokkal egyaránt. Mivel az ifjúsági korcsoport felsőoktatásban tanuló szereplői jelentik a jövő munkaerőpiacát, ezért várhatóan a jövőben a nemzetközi kutatások nagyobb hangsúlyt fektetnek a tanulás melletti munkavégzés tőkeszerző funkcióira, ami „eladhatóbbá” tudja tenni a fiatalok számára a kiegyensúlyozott, tisztességes mértékkel vállalt hallgatói munkavállalást.

Az empirikus kutatások kissé magyarázatra, kiegészítésre szorulnak arra vonatkozóan, hogy feltehetően más lehetséges fontos változás is tapasztalható a dolgozó hallgatók tekintetében: például az, hogy miként változtatja meg a felsőoktatásbeli tapasztalatot a hallgatói munkavégzés (élmény, munkaértékszerzés, barátságok, kapcsolatok, pénzzel történő felelős bánásmód, öngondoskodás stb.).

Hipotézisünk ellenőrzése során egyrészt azt találtuk, hogy a fizetett munkában érintett hallgatók szabadidős és szervezeti / tagsági aktivitása alacsony, ugyanakkor az intézményi hatásokban gyökerező társadalmi tőkeellátottság (baráti, hallgatói, oktatói kapcsolatok, bizalom, intézményen belüli aktivitás) magasabb arányban jellemzi a tanév közben, rendszeres fizetett munkában érintett hallgatókat a nem dolgozókhöz

képest. A kortárscsoport, vagyis a barátok, hallgatótársak szignifikáns pozitív hatása mellett több társadalmi tőke jellemző, köztük az egyetemi-intézményi integráltság egyes hatásai is szignifikáns pozitív összefüggést mutatnak a hallgatói munkavállalással.

Bemutatott eredményeink azt mutatják, hogy az egyetemisták tanulás melletti munkavállalásának témájával érdemes foglalkozni, nemcsak azért, mert a jövő munkaerőpiacát tudjuk valamelyest előrejelteni, de megismerhetjük akár a származási háttér és szocializációs színterek segítségével kialakult attitűdjeiket - munkaattitűdjeiket, amelyek feltételezésünk szerint tovább bővülnek a munkatapasztalat szerzése során, igazodva a munkaerőpiaci elvárásokhoz, esetleg finomítva azokat. Ugyanakkor úgy véljük, a társadalmi tőkészerzés lehetséges színtérének is tekinthetjük a tanulás melletti munkavállalást, aminek ereje túlmutat a gazdasági tőke jól behatárolható funkcióin, a materiális ismérvek korlátjain.

A hallgatók munkavállalásának megértése komplex kihívás, amit nem lehet leszűkíteni problémák statisztikai módszertanára. Kevés törekvés volt arra vonatkozólag, hogy elméleti kontextusban keretbe öntsék a kapcsolatot a hallgatói munkavállalás és a felsőoktatás között, így nem áll rendelkezésre olyan szisztematikus elméleti modell sem, ami kizárólag a hallgatói munkavégzés-felsőoktatás kapcsolatára fókuszálna. Ez ugyanakkor azt is jelenti, hogy még bőven vannak feltáratlan lehetőségeink ezen a területen.

Irodalomjegyzék

Angelusz R. – Tardos R. (szerk.) (1991): *Társadalmak rejtett hálózata*. Budapest, Magyar Közvéleménykutató Intézet

Angelusz R. – Tardos R. (1998): A kapcsolathálózati erőforrások átrendeződésének tendenciái a kilencvenes években, In Kolosi T., Tóth I. Gy., Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi riport*. Budapest, TÁRKI p237–256

Astin, A. W. (1993): *Preventing students from dropping out*. San Francisco, Jossey-Bass

Barke, M. – Braidford, P. – Houston, M., Hunt, A. – Lincoln, I. – Morphet, C. Stone, I. – Walker, A. (2000): *Students in the Labour Market. Nature, Extent and Implications of Term-time Employment among University of Northumbria Undergraduates*. Research Report RR 215, Department for Education and Employment

Bean, J. P. – Metzner, B. S. (1985): A conceptual model of nontraditional undergraduate student attrition. *Review of Educational Research*. No. 55(4) p485-540 Forrás:

https://www.jstor.org/stable/1170245?seq=1#metadata_info_tab_contents

Letöltés ideje: 2021. 01. 16.

Bocsi V. – Ceglédi T. (2016): Az intézményi hatások jellegzetességei szakértői és hallgatói szemszögből In Pusztai G., Bocsi V. & Ceglédi T.(szerk.): *A felsőoktatás (hozzáadott)értéke: Közelítések az intézményi hozzájárulás empirikus megragadásához*. Nagyvárad Partium PPS; Budapest Új Mandátum, p13–32

Bourdieu, P. (1999): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In Angelusz R. (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. Budapest: Új Mandátum p156–178

Brennan J. – Patel K. – Tang W. (2009): *Diversity in the student learning experience and time devoted to study: a comparative analysis of the UK and European evidence* - Report to HEFCE by Centre for Higher Education Research and Information (CHERI), The Open University

Ceglédi T. (2018): *Ugródeszkán. Reziliencia és társadalmi egyenlőtlenségek a felsőoktatásban. Oktatáskutatók könyvtára 4.* Sorozatszerkesztő: Pusztai G., CHERD-Hungary, 2018.

Coleman, J. S. (1990): *Foundations of social theory*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.

Coleman, J. S. (1998): Társadalmi tőke az emberi tőke termelésében. In Lengyel György, Szántó Zoltán (szerk.): *Tőkefajták: a társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Budapest, Aula Kiadó Kft. p11–43

Curtis, S. – Williams J. (2002): The reluctant workforce: undergraduates' part time employment, *Education and Training* 44(1), p5–10 Forrás: <https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20150106142207/https://www.hefce.ac.uk/pubs/rereports/year/2009/diversitystudentlearningexperience/>

Dudwick, N. – Kuehnast, K. – Jones, N. V. – Woolcock, M. (2006): *Analyzing Social Capital in Context. A Guide to Using Qualitative Methods and Data*. World Bank Institute, Washington DC.

Eichhorst, W. (2014): *Fixed-term contracts. Are fixed-term contracts a stepping stone to a permanent job or a dead end?* IZA World of Labor, 45. Forrás: <https://wol.iza.org/uploads/articles/45/pdfs/fixed-term-contracts.pdf?v=1>
Letöltés ideje: 2021. 01. 16

Fényes H. - Pusztai G. (2004): A kulturális és társadalmi tőke kontextuális hatásai az iskolában, *Statistikai Szemle*, No. 82 (6–7) p567–582

Fényes H. (2010): *A nemi sajátosságok különbségének vizsgálata az oktatásban*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó

Fukuyama, F. (1999): *Social Capital and Civil Society*. Forrás: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reforms/fukuyama.htm>
Letöltés ideje: 2020. 01. 16.

Fukuyama, Francis (2007): *Bizalom*. Budapest, Európa Könyvkiadó

Hunt, A. – Lincoln, I. – Walker, A. (2002): *Student background, term-time employment and academic attainment: Evidence and policy implications from a large-scale survey of undergraduates at the University of Northumbria*, Newcastle Business School: University of Northumbria internal discussion paper

Hussar, B. – Zhang, J. – Hein, S. – Wang, K. – Roberts, A. – Cui, J. – Smith, M. – Bullock M., F. – Barmer, A. – Dilig, R. (2020): *The Condition of Education 2020* (NCES 2020-144). U.S. Department of Education. Washington, DC: National Center for Education Statistics (NCES).

Kovács I. – Hajdu G. – Gerő M. – Kristóf L. – Szabó A. (2016): A magyar társadalom integrációs és rétegződésmodelljei. *Szociológiai Szemle*, 26(3), p4–27

Lucas, R. – Ralston, L. (1997): Youth, gender and part-time employment. A preliminary appraisal of student employment. *Employee Relations* No.19(1) p51-66

Metcalf, H. (2001). *Increasing Inequality in Higher Education: The Role of Term-time working*. London, NIESR: 12

NCES (1998): *The Condition of Education 1998*, NCES 98-013, by John W., Tom S., Jennifer Sable, S. P. C., Yupin B., Janis S., Allison G., and Marianne P. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office

Neyt, B. – Omeij, E. – Baert, S. – Verhaest, D. (2018): Does Student work really affect educational outcomes? A review of the literature. *Journal of Economic Survey*, Vol. 33; iss. 3; pp. 896 – 921. doi: 10.1111/joes.12301

OECD (2001): *The Well-being of Nations - The role of human and social capital*
Forrás: <http://www.oecd.org/site/worldforum/33703702.pdf>

Letöltés ideje: 2021. 01. 10.

OECD (2017): *PISA 2015 Results - Students'Well-Being* Forrás: <https://www.oecd.org/pisa/PISA-2015-Results-Students-Well-being-Volume-III-Overview.pdf> Letöltés ideje: 2021. 01. 16.

OECD (2020): *Employment Outlook 2020* Forrás: <https://www.oecd.org/els/emp/EmploymentOutlook2020chapter3.pdf>
Letöltés ideje: 2021. 01. 02.

Pascarella, E. T. – Bohr, L. – A., N. – Desler, M. – Zusman, B. (1994): Impacts of on-campus and off-campus work on first year cognitive outcomes. *Journal of College Student Development*. No. 35, p364–370

Pastore, F. – Zimmermann, K. F. (2019): Understanding school-to-work transitions. *International Journal of Manpower*, 40(3), p374–378

Pryor, J. H. – Eagan, K. – Palucki B., L. – Hurtado, S. – Berdan, J. – Case, Matthew. H. (2012): *The American Freshman: National norms fall 2012*. Los Angeles: Higher Education Research Institute (HERI), UCLA.

Pusztai G. – Verdes E. (2002): A társadalmi tőke hatása a felekezeti gimnazisták továbbtanulási terveire. *Szociológiai Szemle*, 12(1) p89–106

Pusztai G. (2004): *Iskola és közösség – felekezeti középiskolások az ezredfordulón*. Budapest, Gondolat Kiadó

Pusztai Gabriella (2005): Társadalmi háttér és iskolai pályafutás. *Educatio* 3. p534-554

Pusztai G. (2009): *A társadalmi tőke és az iskola: Kapcsolati erőforrások hatása az iskolai pályafutásra*. Budapest, Új Mandátum Kiadó

Pusztai G. (2013): A felsőoktatás munkára felkészítő szerepe a hallgatók értelmezésében. In: Kun A. I. - Polónyi I. (szerk.): *Az Észak-Alföldi régió helyzete: Képzés és munkaerőpiac*. Budapest, Új Mandátum Kiadó, p9–29

Pusztai G. (2015): *Pathways to Success in Higher Education – Rethinking the Social Capital Theory in the Light of Institutional Diversity*. Higher Education Research and Policy. Vol. 7. Frankfurt am Main, Peter Lang International Academic Publishers

Putnam R. D. (2000): *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. New York, Simon & Schuster

Quintini, G. (2015): *Working and Learning: A Diversity Of Patterns*. OECD Social, Employment and Migration Working Papers No. 169

Rivza, B. – Teichler, U. (2007): The changing role of student mobility. *Higher Education Policy*. No. 20(4), p457–475

Sanaullah, N. (2018): The future of work and youth. European Youth Forum, Bruxelles. Forrás:

https://www.skillsforemployment.org/edmsp1/groups/skills/documents/skpcontent/cdff/mjm2/~edisp/edmsp1_236025.pdf Letöltés ideje: 2021. 01. 08.

Sík E. (1994): Network capital in capitalist, communist and post-communist societies. *International Contributions to Labour Studies* No. 4. p73–93 Forrás: <http://www.socialnetwork.hu/cikkek/intcontlab.pdf> Letöltés ideje: 2021. 01. 08.

Smith, N. - Taylor, P. (1999). Not for lipstick and larger: students and part-time work. *Scottish Affairs Journal* No. 28 (Summer) p147–163

Szabó I. (2012): Az egyetem, mint szocializációs színtér. In Dusa Á., Kovács K., Márkus Zs., Nyüsti Sz., Sörös A. (szerk.): *Egyetemi élethelyzetek. Ifjúságszociológiai tanulmányok 1*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, p13–36

Teichler, U. – Jahr, V. (2001): Mobility during the course of study and after graduation. *European Journal of Education*. No. 36(4) p444–458

Teichler, U. (2009): *Higher Education and the World of Work. Conceptual Frameworks, Comparative Perspectives, Empirical Findings*. Rotterdam/Taipei, Sense Publishers

Tinto, V. (1993): *Leaving College: Rethinking the Causes and Cures of Student Attrition*. Chicago, University of Chicago Press

Wellman, B. – Haase Q. A. – Witte, J. (2001): *Does the Internet Increase, Decrease, or Supplement Social Capital? Social Networks, Participation, and Community Commitment American Behavioral Scientist*, vol. 45.

Wolbers M. (2003): Job mismatches and their labour-market effects among school-leavers in Europe. *European Sociological Review* 19 p249–266